

## Miniatűrök kapcsán/ürügén

2000-es impresszummal, 2001 elején jelent meg *Bényei Miklós Debreceni történelmi miniatűrök* (Ethnica kiadás) című könyvecskéje. Éppen száznegyven lapos, ízlésesen szerény, szerényen ízléses (sőt elegáns) kis könyvecske, karcsú kiadvány. A szerző a bevezetőben – többek közt – így ír: „Közel három és fél évtizede élek Debrecenben [mint tudjuk, Bényei Miklós tiszaladányi születésű]. Könyvtárosként és történészként azóta foglalkozom a város múltjának kutatásával. Elsősorban a XIX–XX. század művelődéstörténetének helyi fejleményei és a magyar szellemi-politikai élet kiemelkedő személyiségeinek debreceni kapcsolatai iránt érdeklődöm, publikációim zöme e kettő tárgykörbe tartozik. Ezúttal a rövidebb, többségében a helyi napilap, a Hajdú-bihari Napló hasábjain napvilágot látott írásaimból (cikkeimből, könyvismertetéseimből) válogattam össze egy kis kötetre valót; a cím harmadik szava az egybegyűjtött közlemények kurta terjedelmére utal. A cikkek tényanyagát jórészt eredeti forrásokból (levéltári iratokból, korabeli újságokból, egykorú nyomtatványokból) merítettem, és felhasználtam a szakirodalmi munkák megállapításait is. A kiadvánnyal tisztelni szeretnék a magyar államiság ezredik évfordulójának nagy eseménye előtt, és ily módon is kifejezésre óhajtom juttatni érzelmi ragaszkodásomat az otthont, munkát adó városhoz. Hálásan köszönöm Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzatának, hogy e könyvecske megjelenését anyagi támogatásával lehetővé tette. Mintegy csekély viszonzásul a példányok egy részét tisztelettel felajánlom a városban működő kutatóhelyeknek, könyvtáraknak, valamint az itteni közép- és általános iskoláknak. Elhatározásomban mindenekelőtt az a nem titkolt remény vezérelt, hogy a pedagógusok és az iskolai tanulók e kötetnek is hasznát vehetik a Nemzeti alaptantervben kiemelt feladatként előírt hon- és népismeret információanyagának, a Debrecenre vonatkozó ismereteknek a behatóbb elsajátításában.”

Csak látszólag van szó itt szokványos bevezető sorokról. A szerző persze – régi szokása – nemcsak a nagy szavakat kerüli, nemcsak fölöttébb (más esetekben úgy is érezhetjük: agresszíven) szerény, de egyúttal rendkívül pontos és teljességre törekvő is a szűkösnél is szűkösebb terjedelem ellenére. Kommentálni lehetne (és talán kellene is) e pár sor szinte minden fordulatát, tételét, szintagmáját. Onnantól kezdve, hogy meghatározza saját magát, szól kutatásainak nemcsak témájáról, de a témaválasztás okairól, irányairól, minden nagyozolás nélkül is egzisztenciálisnak is nevezhető fundamentumairól, egészen odáig, hogy – jöllehet Nemes Nagy Ágnes fordulata is megfordul az ember fejében, aki ismeretes esszéjében arra a kérdésre, miért ír, miért költ a költő, azt válaszolta, hogy a versírásnak nem célja(i) van(nak), hanem oka(i) – szabatosan tisztázza: kik és miért, kik és mire használhatják művét, abból milyen haszon származhatik. És odáig, hogy – talán legkedvesebb korszakának – a reformkornak gesztuskincséből is felvillant valamit, szólván nemes elhatározásáról, jelezvén felajánlását, megfejelve e szinte észrevehetetlenné tett (ám an-

nál stílszerűbb) gesztust annak jelzésével, hogy mi célból és kiknek óhajt ezzel (is) szolgálni. Erre az elemzésre, kommentárra azonban ezúttal (sem) vállalkoznánk. Mint ahogy – sajnos – arra sem, hogy magát a könyvet behatóan ismertessük és méltassuk. Nemcsak azért nem vállalkoznánk erre, mert kompetenciánk enyhén szólva fogyatékos (e sorok szerzője számos alkalommal tette túl magát hasonló fogyatékoságain). Elsősorban azért nem tennénk ezt, mert – régi, a lustaságra mindenkor kézenfekvő mentség és igazolás – miért kellene épp erről a könyvről bőszesebben szólnunk, amikor nem szólunk... Miről is? Egy egész, Bényei Miklós korán indult, hatalmas szorgalommal és munkabírással eleddig megtett frói, tudósi, történészi, helytörténészi, könyvtárosi pályájának mintegy harminc év alatt produkált alapműveiről, kiemelkedő jelentőségű opuszairól sem. (Bényei-bibliográfiát nem mellékelnénk ide, épp csak ízelítőül utalnánk az 1972-es, Eötvös József olvasmányait bemutató-elemző monográfiájára, az *Oktatáspolitikai törekvések a reformkori országgyűléseken* című könyvnyi szaktanulmányra, az ezt mintegy kiegészítő monográfiára, a *Reformkori országgyűlések sajtószabadságról* című munkára, az *Eötvös József könyvei és eszméi* című műfajilag is úttörő munkára, végül a szerintünk eleddig csúcsműre, a nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedő értékű, reméljük iskolateremtő magnum opusra, a *Széchenyi és Debrecen* című alkotásra. És akkor persze szót sem ejtettünk a nagy bibliográfiákról, repertóriumokról, forrás- és dokumentumkiadásokról, könyvtári és helyismereti szaktanulmányokról és persze a helyismereti könyvtári munka módszertanát megalapozó kötetekről stb.) Nos, mindezekről nem szólunk, miért hát e kis kötetről, amely valóban „miniatűröket”, kurta írásokat tartalmaz, ráadásul Bényei Miklós pályájának szinte minden korszakából, ami egyúttal azt is jelenti, hogy számos – talán túltúl is ifjonti – a mai Bényeihez képest „éretlen” írást is felölel. Elsősorban azért, mert egy tézist szeretnénk e kötet kapcsán/ürügyén elmélkedve felmutatni, megfontolásra ajánlani, másodsorban pedig azért, mert e kis kötet írásai, tematikus gazdagságuk okán is, megközelítésmódjuk tágassága miatt is, problematikájuk jellege következtében is fölöttébb alkalmasnak látszanak arra, hogy el-elkalandozzunk az ürügyül választott kötetről és – szinte felelőtlenül – kitérőket keressünk. Hogy hová? Hát hisz épp azért lesznek e kitérők felelőtlenek, mert magunk sem tudjuk, mert – ebben a vonatkozásban – szó sincs és szó sem lehet tézisekről, mindössze valóban kitérőkről.

### **Kitérő helyismeretről, helytörténetről**

Annak idején, immáron jó három évtizede, heves viták dúlták, szaggatták a lokális kiadványok, helyi sajtó- és könyvtermékek kapcsán a hazai könyvtárügy e meglehetősen tág témakörében érintett szakembereit is, „egyszerű” munkatársait is. Nemcsak, sőt elsősorban nem is azért, mert minisztériumi szabályozások születtek, rendeletek láttak napvilágot, és a szakfelügyeleti és egyéb vizsgálódások erre készítették az érintetteket, hanem a szakma belső, autonóm fejlődése „hordta ki” a problematikát. Ám épp csak azt, nem a megoldásokat is egyúttal. A fogalmak, a kategóriák terén (adott hely, adott helyre vonatkozó információ, helyi kiadvány, helyi szerző, helyi vonatkozás, helyi nyomtatványok, helyi, nem hagyományos dokumentumok, helyi információbázisok, helytörténeti kutatás, helyismereti munka, lokálpatriotizmus, honismeret, hazafiasságra nevelés – adott helyen, közigazgatási határok, von-

zaskörzetek, régiók, alulról felfelé vagy felülről lefelé építkező feltárás, számbavétel, sajtórepertóriumok, helyi sajtó- és egyéb bibliográfiák, kronológiák, helyi biográfiák, biográfiai lexikonok, nemzeti és helyi, országos és helyi elhatárolása, helyismereti katalógus és/vagy bibliográfia, prézens helyi gyűjtemény és/vagy központi katalógus/bibliográfia – a sort hosszan folytathatnánk, az akkori szaksajtó bármely száma bőséggel ontja a vitatémákat) hatalmas zűrzavar uralkodott. Még ma is nehéz értékelnünk azt a zűrzavart, jóllehet a viták lecsillapultak, jószerivel meg is szűntek, ám annál intenzívebbé vált a helyismereti (könyvtári) munka, amint erről gyönyörűen tanúskodnak az évente megrendezésre kerülő helyismereti tanácskozások, konferenciák anyagai, munkákról, elvégzett munkákról beszámoló előadásai, ex-  
pozéi, anyagai (lásd, csak példaképp a 3K 2000. évi szeptemberi számát!). Tehát – visszatekintve, a mai eredmények és munkálatok szemszögéből nézve – igen termékeny volt ez a zűrzavar? Bizonyos mértékig igen. De csak bizonyos mértékig. Az akkori nagy tervekből, lözungokból sok minden megvalósult, sok minden nem. Ami nem – ma legalább úgy tűnik – nem is volt érdemes a megvalósulásra, javasloí, az érte lelkesülők rosszul mérték fel az igényeket, a lehetőségeket, a szükségleteket. Vagy esetleg csak azt, hogy e szükségletek közelesen, egy-két év alatt megvalósíthatók, megvalósítandók. Lehet, igazuk is volt egy-két esetben, *csak* épp a kihordási időt mérték fel rosszul, vagy arra nem számítottak (de hogyan is számíthattak volna ilyesmire), hogy – többek közt – a számítógépesítés milyen konzekvenciákkal, milyen egészen más követelményekkel, egyúttal milyen – megint csak egészen más – lehetőségekkel fog majd szolgálni. De felmérhetetlen volt (aminthogy ma is az), milyen regionális, körzeti, megyei, közigazgatási „határokkal” kell, szükséges számolni. Hogy mi is lenne – optimálisan – az „adott hely”. Nem születhetett meg hát az oly sokszor és oly sürgetőleg emlegetett (és nemcsak emlegetett, többektől munkába is vett) helyismereti kézikönyv, nem született meg száz más, ugyancsak tervbe és munkába vett összefoglalás, katalógus, bibliográfia (stb.) sem. Ma már a legtöbbször senki sem reklamálna. Már egészen másról van szó. De hát akkor miről?

Annak idején, leghatározottabban, a legélesebb fogalmi distinkciókat teremtve-alkotva meg, a lehető legracionálisabb peremfeltételekből kiindulva, az akkor legkorszerűbb módon éppen Bényei Miklós „oldotta meg” a kérdést, pontosabban a kérdést leginkább átfogó-lefedő fogalmi háló problematikáját. Mindnyájan emlékszünk arra, milyen hatása volt Bényei Miklós *Helyismereti munka a „B” típusú könyvtárakban* (1974) című módszertani útmutatójának, széles körökben használt és iránymutatónak tekintett tankönyvének. E munka első, bevezető részének legkivált. Azokra a fejtegetésekre gondolunk, amelyek elkülönítették a helyismeret, a helytörténet és a honismeret kategóriáit, tevékenységi-kutatási-munkálkodási területeit. E passzusok igazságértékét ma sem tagadja senki. Lényegében ma is ezt a terminológiát használjuk, a distinkció időállóan bizonyult. Átment a szakmai köztudatba, átment a szakmán kívüliek szóhasználatába is, át, méghozzá annyira, hogy immáron nem is (nagyon) reflektálunk rá. (Még azok sem, manapság a számuk örvendetesen bőséges, akik nem föltétlenül a magyar nyelvű szakirodalomból indulnak ki, akik – egyetemistaként, kezdő kutatóként-könyvtárosként – nem a hazai szakirodalomhoz nyúlnak elsőül, akik számára immáron nem a Sallai-Sebestyén, témánknál maradván nem a Bényei az a bizonyos „kályha”, akik tehát egy egészen más angol vagy német terminológiához szoktak, és azt nem is igen teszik át – mert hát hogyan is tennék át – magyarra.) Ám éppen

ez a reflektálatlanság okozhat – és úgy hisszük, okoz is, folyamatosan – anomáliákat. Hisz nem arról van szó, hogy Bényei distinkciói elavultak volna. Épp csak más kontextusba kerültek át az idők (körülmények, lehetőségek, kívánalmak, szükségletek stb.) váltoásaival. És a miniatűrök egyik – számomra talán legfontosabb – mondandója éppen ez.

Mert nemcsak szellemes és racionális, nemcsak tisztázást és egyértelműséget hozó volt ez a distinkció, egyúttal el is fedett, el is titkolt egy csomó dolgot. (Óhatatlanul Blanco White klasszikus sorai jutnak az ember eszébe: „Who could have thought such darkness lay concealed / Within thy beams, O sun...” – Ki gondolta volna, hogy ilyen sötétséget rejtett a te sugárzásod, ó Nap!). Mindenekelőtt azt, hogy mi is légyen, miben is áll a helytörténet. Ma pedig, és erre a miniatűrök hívják fel a figyelmet, elsősorban ez lehet a problémánk. Miért? mi közünk hozzá? Mi bajunk van (vagy lehet) vele?

Annyi mindenesetre, hogy a helyismereti munka elsősorban a helytörténetnek dolgozik elébe/alája. Igaz, hogy a helyismereti kiadványok, a helyismereti dokumentumok, a helyismereti könyvtári munka rögzült eredményei, a helyismereti szolgáltatások, a helyismereti gyűjtemények, a helyismereti tájékoztatás (stb.) fogyasztóinak, használóinak, igénylőinek túlnyomó többségét nem kutatók, nem helytörténészek, nem szakemberek adják. De ezúttal (sem) az egyszerű számság, kvantitatív fölény a döntő. A legmagasabb szintet, a munka (és eredményei) normáját a helytörténet és a helytörténeti kutatók, kutatás prezentálja. És nem túlfeszített igénytámasztásról van itt szó. Egyszerű tényekről csupán. Az utóbbiból (a helytörténeti kutatásból) levezethető, származtatható az előbbi (a helyismereti munka és szolgáltatás), míg fordítva nem áll a dolog. Akkor pedig az egyszerű, köznapi logika is azt diktálja, hogy vigyázó szemünket a helytörténészre vessük, abból vezessük le, abból származtassuk, ahhoz igazítsuk a helyismereti ténykedést, munkát, szolgáltatást. A többi, a méretesebb, tömegesebb igények kielégítése szinte magától megadatik. Ha a helytörténeti igényeket ki tudjuk (mindegy itt és most milyen szinten és mennyire „készen”) elégíteni, a többi játék és tréfa lesz majd. Aki sokat tud, keveset vagy kevesebbet is adhat, nem kell mindig, mindenkinek mindent nyújtania. A kérdés tehát épp a helytörténetre vonatkozik. Azt kell közelebbről – persze több lépcsőben – szemügyre vennünk.

### **Kitérő egy lábjegyzet kapcsán**

Vezető, legjobban dekorált történészeink közül ezúttal *Engel Pál* akadémikust idéznénk. Csak egy lábjegyzetét. Megolvasható a szerző *A nemzeti társadalom a középkori Ung megyében* (Bp., 1998, MTA Történettudományi Intézete) című kismonográfiája tizedik oldalán. Az 5-ös számú lábjegyzet így hangzik: „A műfaj klasszikusa természetesen Georges Duby: *La société aux XI<sup>e</sup> et XII<sup>e</sup> siècles dans la région mâconnaise*. Paris, 1953. Néhány kitűnő példa az újabb irodalomból: Theodore Evergates: *Feudal society in the bailliage of Troyes under the counts of Champagne, 1152–1284*. Baltimore–London, 1975; M. Parisse: *La noblesse lorraine, XI<sup>e</sup>–XIII<sup>e</sup> siècle*. Lille–Paris, 1976; Katherine S. Naughton: *The gentry of Bedfordshire in the thirteenth and fourteenth centuries*. Leicester, 1976. Elég sajnálatos, hogy könyvtáraink mindezeket a példamutató módszerű társadalomtörténeti mun-

kákat »helytörténetinek« tekintik és ennél fogva nem szerzik be.” Miről és miért panaszkodik a szerző? Ha jól értjük, az a baja, a fő baja, hogy alapvető fontosságú *társadalomtörténeti*, módszertanilag is remekül használható (például vehető) *társadalomtörténeti* szakmunkák nem jutnak el a megfelelő szerzőkhöz, mert azokat nem annak tekintik a könyvek beszerzését intézők, amik, hanem valami csekélyebb értékű, beszerzésre méltatlan vagy kevésbé méltó munkáknak, például helytörténeti opuszoknak. Az ugyanis – ez a lábjegyzet logikájából teljesen egyértelműen következik – nyilvánvaló, mindenestül evidens, hogy a helytörténet nem olyan fontos. Ha valami annak tekintendő, annak tekintetik, nem szükség beszerezni. Bezzeg, ha társadalomtörténet lenne! Vagy ha rájönne, hogy valójában az! Akkor persze egészen más a helyzet, akkor nem szabad elmulasztani a beszerzést, akkor fontos műről van szó. Így állunk tehát? Az imént a helytörténetet szétválasztottuk, helyismereti könyvtári munkánk mércéjéül, normájául kívántuk magunknak, és – lám – kiderül, hogy két szék között a pad alatt a helyünk. Nekünk még a helytörténet is magas, az igazi történéseknek viszont semmi, másutt (a jobb helyeken) csak megunt ócskaság (hogy Ady sorait parafrázáljuk). Persze nem erről van szó. Akartan rosszul értelmeztük Engel Pál lábjegyzetét. Mert hiszen vehetjük e passzust úgy is, hogy butuskák a könyvtárosok, azt hiszik, a helytörténet alantabb diszciplína, a társadalomtörténetről viszont tudják, vélik, hogy „élenjáró” szak, ha rájöttek volna, hogy oda (is) szakozható, nyilván beszerezték volna. Kérjük hát őket, legyenek táglelkűbbek, engedjék már be a csúcsra járatott helytörténeti kiadványokat a magasabb régiókat jelölő szakterületekre, és – ha már ilyesféle ürügyekre van szükségük – vegyék meg nekünk őket álorca alatt, nem helytörténetként, hanem társadalomtörténetként (vagy amit akarnak, találják ki, mivel indokolható egy ilyen – roppant kívánatos – gyarapítási aktus). Így értelmezve a dolgot, talán tetszetősebb a kép, ám e sorok szerzője még így sem igazán elégedett. Azt hiszi, tehet még egy lépést. Mert vajon nem arról van-e szó, hogy a helytörténeti munkák az igazi, a mélybe fűrő, a módszertanilag is úttörő és paradigmátikus, a ma legkorszerűbbnek tekinthető/tekintendő történettudományi művek? Vajon nem azért kíválóak-e a felsorolt monográfiák, vajon nem azért oly hatalmas-é társadalomtörténeti és módszertani hozzádékuk, mert helytörténeti művek? Duby esetében (az elsőként klasszikusként aposztrofált monográfia kapcsán) erre adalékaink is vannak. A magyarul szinte minden művével (épp csak ez egyetlen legfontosabbal nem) jelen lévő, hazánkban nemcsak általánosan ismert, de fölöttébe becsült, tán túlon túl is népszerűvé vált szerző (emlékeztetőül néhány legismertebb műve: *A francia civilizáció ezer éve*, *A katedrálisok kora*, *A lovag, a nő és a pap* stb., stb.) maga mondta meglehetősen számos önéletrajzi, visszaemlékező, életművét rangsoroló-értékelő írásaiban, hogy legfontosabb munkájának a burgundiai Mâcon környékének kora középkori helytörténetét feldolgozó monográfiát tartja (egyébként ez volt legtestesebb műve is). Mégpedig azért, mert – többek közt – ebben hozhatta a legtöbb új forrást, ebben támaszkodhatott a legtöbb, még soha nem értékelt kútfőre, ebben áthatott a legmélyebbre, ebben dolgozhatta ki azokat a módszereket (egyéni megközelítési módokat, történetfeltárási, történetírói rafinériákat), amelyek alkalmazásával – jóval később – világhírű lett.

Talán nem (túl) erőszakolt ez az értelmezés. Ha pedig nem az, akkor bizony van okunk az örömködésre. Annál is inkább, mivel épp csak elkezdtük azt a kutakodást, amelynek során újabb kedvező indiciumokra lelhetünk. Maradjunk egyelőre még az engeli útmutatásoknál, igaz, másféléknél.

## Kitérő egy interjú kapcsán

A – Dubyvel ellentétben – önmagáról szinte soha nem nyilatkozó Engel Pál egyszer kötélnek állt, és interjút adott a 2000 című irodalmi és társadalmi hetilapnak (1998. december). (Könyvtárosok még egy alkalomra emlékezhetnek, arra, amikor a valahai könyvtáros történész személyes emlékeket is felidéző nagyköladást tartott egy MKE vándorgyűlésen – óriási sikert aratva.) Persze nem annyira magáról szólt ez esetben sem, hanem szakmájáról – természetesen némileg szubjektív fekvésben. Idéznénk néhány passzusát:

„A közvélekedés szerint a történészek olyan tudósfélék, akik többnyire érdektelen szakcikkeket írnak egymásnak, néha azonban a laikusoknak is elmondják, hogy szerintük hogy volt régen. Mármost egyikük szerint így volt, a másik szerint úgy, amitől a dolog elég komolytalannak tűnik. Azok azonban, akiket érdekel a múlt, mégis szívesen olvassák a történeti műveket, sőt, ez igazán érdekes, többnyire el is hiszik, amit olvastak. Ez a vélekedés valójában egybemos két dolgot: a történelem kutatását és a történelem elbeszélését, amiből rengeteg félreértés származott és származik. Főleg ez az oka, hogy kevesen tudják, mi a történettudomány valódi természete, értéke és feladata. És szerintem részben innen van, hogy a történettudományt kevesen tekintik »valódi« tudománynak. Valójában az a valaki, akit történésznek nevezünk, két teljesen különböző tevékenységet folytat: egyfelől kutatómunkát végez, másfelől történelmet ír. Ez a kettő merőben más valami, nem volna szabad összekeverni. Sajnos, persze, maguk a történészek is összekeverik... Számomra a különbség, minél többet gondolkozom felőle, annál világosabb és annál fontosabb. *Világosabb* azért, mert a zsigereimben érzem. Kutatni szeretek, ún. történelemkönyvet viszont kifejezetten nem szívesen írok, ennél fogva tévedhetetlenül tudom, hogy mikor melyik tevékenységet végzem. Emberfia meg nem tudna győzni róla, hogy a kettő ugyanaz. *Fontos* pedig azért, mert mindannak, amit a továbbiakban el szeretnék mondani, ez a megkülönböztetés az alfája és omegája. Amikor kutatóként dolgozom, szeretnék valamit kideríteni. Valamit, amit nem tudok, vagy amiről úgy gondolom, hogy rosszul tudjuk. Lehet, hogy ehhez elég »megfigyeléseket« végezmem, azaz elég bizonyos típusú adatokat módszeresen összegyűjtenem. Az is lehet, hogy egy vagy több problémát kell megoldanom. Egy biztos: egyetlen célja tevékenységemnek az, hogy az ismereteimet bővítssem. [Hadd szúrjuk itt közbe: ismeret = információ. Ezt nem a gyengébbek, hanem azok kedvéért, akik talán már elfelejtették volna, hogy kitérőről van szó, ahonnan, előbb vagy utóbb vissza kell/ene kanyarodnunk a főútra.] Ennek a munkának az eredményei azok, amiket én történeti tényeknek tekintek. Az, amit történetírásnak neveznek, és amelynek termékei a laikus kezébe kerülnek, egészen más tevékenység. A történetíró nem új ismeretekhez akar jutni, hanem a már meglévőkből komponál valami minőségileg mást: egy »sztorit«... Amikor a történész *kutat*, akkor tényekkel dolgozik, a történelmi tények pedig, számomra, ugyanolyan valóságos dolgok, mint a fizikai tények, ugyanúgy léteznek, mint azok, csak nem a jelenben, hanem a múltban. A történész éppannyira a megfigyelő helyzetében van, mint a fizikus. A fizikus olyan jelenségeket figyel meg, amelyek – szerinte – ismétlődnek vagy megismételhetők... a történész mindenesetre *per definitionem* olyan tényekkel találkozik, amelyek a múltban játszódtak le, és sohasem ismétlődnek meg. Ez a különbség fontos, mert befolyásolja a kutatás módszerét [Engel Pál nem idézi, de én nem tudom nem felemlíteni a

nagy skót, *Thomas Carlyle* idevágó szellemes aperçujét: Földnélküli János itt járt, ez tény, ezért odaadok minden elméletet – mondja a történész. Ez engem egyáltalán nem érdekel – így a fizikus – hiszen soha többet nem jár erre.] Mégsem változtat az alaphelyzet: mindketten, a fizikus is meg én is, jelenségeket figyelünk meg, és megpróbáljuk őket szakszerűen és tárgyilagosan leírni, illetve megmagyarázni. Történelmi tényen a laikus rendszerint olyasmit ért, mint a mohácsi csata vagy a francia forradalom. Valójában ezek egyike sem tény, hanem bizonyos számú – néha rengeteg – tény többé-kevésbé önkényes csoportosítása és konvencionális elnevezése. A történelmi tény számomra az elemi esemény; ugyanaz a névtelen valami, mint a jelen tényei: sok milliárd ember pillanatnyi ténykedése évszázadokon, sőt évezredekken keresztül. Beleértem persze a „fontos” tényeket, amelyek sokak életét befolyásolják: ilyen volt régen egy hadüzenet, ma ilyen lehet egy fontos cipzár lehú-zása... [itt több fontos és érdekes, ám a mi jelenlegi szempontunkból kihagyható passzust, egész gondolatsorokat hagyunk ki, amelyekben a történelmi törvények-ről, törvényszerűségekről – ilyenek Engel Pál szerint egyáltalán nincsenek is –, a bizantinológiáról stb. esik szó]. Bizáncból voltaképp az vette el a kedvem, hogy ott pontosan és részletesen semmit sem lehetett kideríteni. *Semmihez sem volt elég adat* [az eddigiektől eltérően ez a kiemelés nem Engeltől, hanem az idézőtől származik. Okát talán nem kell megjelölnünk.] ... Természetesen történetkutatóként is vonzó-tak a megoldandó problémák. De mindig csak azok, amelyekről úgy éreztem, *van elegendő adat a megfejtésükhöz* [lásd mint fent!] ... Szerintem a történész mindazt képes rekonstruálni a múltból, amire nézve vannak információi. Minél több van, annál pontosabban. Lehetnek közvetlen információi (ezek a *puzzle* meglevő »darabkái«), és lehetnek közvetettek (ha megfejtette a képet, és kitalálta, mi volt a hiányzó »darabkák« helyén). Képes tehát különböző típusú és természetű jelenségeket megfigyelni, eseménysorokat rekonstruálni, hiányzó »láncszemekre« következtetni, fogalmak jelentését megfejteni, és még sok ilyen dolgot tud. *Ami nem tud: olyan kérdésekre választ adni, amelyekről még közvetett információ sem áll rendelkezésére.* [a kiemelés megint csak az idézőtől származik].”

Ezúttal kommentár nélkül hagynánk egyesek szerint bizonytalán túl hosszúvá nyúló idézetünket (mi magunk úgy véljük, épp csak a legszükségesebb mértékig vettünk igénybe egy páratlanul fontos szöveget, szívünk szerint idemásoztuk volna az egész, a fentiek sokszorosát kitevő interjú), és – első alkalommal – nem egy további kiterőre invitálnánk az olvasót. (Ha ugyan olvassa még e szöveget, és nem járunk úgy, mint *Golo Mann*, aki csodálatos *Deutsche Geschichte*-jének egy nyolcszázadik oldala táján merengett el azon, vajon követi-e még valaki bonyodalmas útján. Egyedül Hermann Hesse jelezte neki levélben: túljutott már a kétségkedő reflexiókon.)

## Bényei Miklós kötetének néhány tanulsága: első nekifutás

Mint említettük, a cikkünk ürügyül szolgáló kötet mindössze száznegyven lapos. Még a túlonútul is óvatoskodó UNESCO-számítás szerint is elolvasható valamivel több mint négy óra leforgása alatt, tehát egy nem is olyan hosszú délelőtt vagy délután. Jó is lenne, ha a téma (és ezúttal nem Debrecenre gondolunk, hanem a helyismeretre/helytörténetre) iránt érdeklődő minden kolléga rászánná erre az idejét. No nem azért, hogy – mondjuk – részleteket is megtudjon arról, kik voltak

a Magyar Tudós Társaság debreceni tagjai a reformkorban; mikor jelent meg először a Debreczen–Nagyváradai Értesítő; hányszor, mikor és hogyan járt Deák Ferenc vagy Kemény Zsigmond Debrecenben; miként szerepelt Prielle Kornélia a debreceni színpadon; hogyan látta Fényes Elek Debrecen; milyen volt mint debreceni újságíró Jókai Mór; kik és mit olvastak Debrecenben 1919 tavaszán stb., stb., stb. Nem az lehet, lesz most számunkra érdekes, kiről-miről is írt Bényei, hanem egyrészt az, hogy miről ír egyáltalán, másrészt, hogy hogyan.

Ami a legfeltűnőbb, ami a leginkább szembeszökő – nemcsak a kötet tartalomjegyzéke, de akár a most felsorolt néhány utalás henye áttekintése során is – az az, hogy Bényei szinte kivétel nélkül olyasmiről ír, amiről, akiről, amivel kapcsolatban nem voltak, nincsenek neki magának (még kevésbé reménybeli olvasóinak) ismeretei, információi. Lehet, valaha, valakik tudtak ezekről a dolgokról, eseményekről, sajátosságokról (stb.), ám ez a tudás elmerült, a feledés homálya borítja, ma (vagyis a cikkek írása idején) nem állnak rendelkezésre a megfelelő adatok, tények, összefüggések. Fel kell tehát kutatni őket, adatokat, információkat kell gyűjteni. Bényei úgy ír és arról ír, amiről nem tudhatunk. Látszólag ismeretterjesztő munkáról van szó. A Hajdú-bihari Napló olvasói nem tudják, járt-e, és ha igen, mikor és miért Deák Ferenc Debrecenben, a történészek (helytörténészek, helyismerészek, könyvtárosok stb.) tudják, az ő nevükben, az ő közös ismeretkincsükből merítve, a közös tudást mintegy hivatalból képviselve és megtestesítve elmondja hát Bényei Miklós. Nos, erről szó sincs. Bényeinek vissza kellett nyúlnia a forrásokhoz, amint erről bevezetőjében számot is adott („A cikkek tényanyagát jórészt eredeti forrásokból [levéltári iratokból, korabeli újságokból, egykorú nyomtatványokból] merítettem...”). És hát éppen erről van szó, erről beszélt Engel Pál is interjújában, ez a dolgok veleje. Valamit nem tudunk (persze – ősi filozófiai közhely –, nem abszolúte nem tudjuk, hanem csak relatíve, hisz ha semmit, de igazándiból semmit sem tudnánk, nem is kérdezhetnénk, nem is érdeklődhetnénk, nem is kezdhethetnénk munkához nemtudásunkból kiindulva), illetve hát nemigen tudunk, és hogy megtudjuk, kutatni kezdünk.) Adatokat, tényeket, adalékokat, információkat gyűjtünk – onnan, ahonnan ilyesmiket remélhetünk. És ha nem találunk, nekilendülünk még egyszer és még egyszer, és ha akkor sem találunk akkor – feltehetőleg – abbahagyjuk a kutatást, mint Engel Pál a bizantiológiát. Lehet, hogy soha nem tudunk meg az adott tárgyról, témáról, eseményről (stb.) semmit. Az ilyen esetekben Bényei is bejelenti az ignoramust („Elképzelhető, hogy Kemény Zsigmond – aki Pestre költözött – erdélyi látogatásai során egyszer-kétszer átutazott még Debrecenen – a legrövidebb út ugyanis erre vezetett. A rendelkezésünkre álló források azonban nem tesznek említést erről. Egyelőre homály fedi Kemény 1849-es debreceni tartózkodásának néhány fontos részletét is. Nem tudjuk, pontosan mikor érkezett, hol lakott, mikortávozott stb.”) Ez az ignoramus persze nem ignorabimus. És nemcsak azért nem, mert van olyan, hogy kutatói szerencse: bárhol, bármikor felbukkanhat egy új adat, egy eddig lappangott információ, indicium, jel, utalás – persze csak annak lehet ilyen szerencséje aki kutat, még a véletlen is csak őt segítheti. Azért sem ignorabimus, mert hisz a nemtudások valami határt jelölnek ki. Ahogy Kant mondotta volt, ha határba ütközünk, egyúttal túl is lépünk rajta, mert hisz épp az a határ természete, hogy a „másikat” is határolja, ilyen tehát *van*. Minél több tehát a tudatlanságunk, annál pontosabban térképeződik fel és pontozódik ki az a másik, amiről tehát *valamit* már mégiscsak tudunk, folytatódhat tehát a kutatás, amely ilyen nemtudások nélkül egyszerűen értelmetlen lenne. Nos, Bényei nemtudásai rop-



pant termékenyek. Néha az az olvasó érzése, hogy nem éppen perverz, hanem inkább önkínzó szenvedéllyel vadássza, keresi őket, nyilván éppen a fentiek értelmében. De nagyon szűkkeblűek lennénk, ha csak ilyen értelmű ignoramusokra figyelnénk fel ezekben az írásokban. Fontosak ezek, roppant fontosak, módszertani, metodológiai, szívem szerint azt mondanám: pedagógiai (kutatónvelési, kutatásra nevelő) hozadéuk talán a kötet legjobb, legértékesebb vonásai közé sorolható, ám még fontosabbnak, még alapvetőbbnek tűnnek más jellegű nemtudásai. Ezekről ő maga – szóban, írásban – nem vall, és ez roppant természetes. Nem eltitkolja e nemtudásait, hanem épp ezeket manifesztálja, amikor egy-egy cikkbe fog. Hisz azért írta, írja meg tanulmányait, mert a témáról eddig nem tudott. Tudása most, előttünk születik meg, épp a cikk kialakítása révén. És ettől a nemtudásszövevénytől válik olyan imponálóan sokoldalúvá, tematikailag gazdaggá és teltté a kötet. Mert mi mindent nem tud Bényei, mi mindent nem tudott, míg utána nem eredt ismeretei fehér foltjainak? Nem soroljuk, láthattuk a tartalomjegyzék rövidke felidézése során is. Amire most inkább figyelni, az az, hogy milyen jellegű nemtudások ezek. A hozzá nem értő számára meglehetősen furcsa, igazi történészhez méltatlan dolgokról van szó. Nem a nagy történelmi eseményekről, nem a nagy történelmi alakok fontos tevéséről-vevéséről, nem a történelmi viták középpontjában álló kérdésekről, nem a közvéleményt foglalkoztató katexogén témákról. Nem Petőfiről, hanem Petőfőről, a debreceni színészről; nem Debrecen városáról, hanem arról, milyennek látta Fényes Elek; nem a debreceni sajtó történetének csomópontjairól, hanem arról, hogy milyen viták dúltak a debreceni lapok hasábjain 1848 tavaszán Petőfivel kapcsolatban, méghozzá verses formában. Annak idején a Magyar Tudományos Akadémia nem fogadta el kandidátusi értekezésésként azt a dolgozatot – nagyon rég volt persze –, amely az ófrancia udvariassági formák fiorituráival foglalkozott. Az MTA szakembereinek nem az értekezés színvonalával, adat- és anyaggazdagságával, módszerével vagy eredetiségével volt bajuk, hanem a mű témájával. Periferikusnak, magyar tudóshoz méltatlanul távolinak, idegennek, szörszálhasogatónak (stb.) tartották, azért dobták vissza, vita nélkül.

Azt csak zárójelben lenne érdemes megjegyezni, hogy az ilyesféle témák kutatása révén vált a múlt század egyik legnagyobb, iskolateremtő tudósává, szociológus-történészévé *Norbert Elias*, akinek munkáit, (*A civilizáció folyamata*, *Az udvari kultúra* stb.) ma minden nyelven (magyarul is) olvashatjuk, de – az akkori MTA mentségére legyen mondva – ezek a művek is csak nagy sokára nyerték el a hivatalos, a kuhni „normál” tudomány jóváhagyását, elismerését, és a szerző szinte csak annak köszönhetette, hogy nem posztumusz sikert aratott, hogy több mint kilencven évig adatott élnie. Nos, Bényei nem fél tárgyai, témái „periferikus” voltától, őt nem a tudósvilág elvárásai, a témák „rangsorolásai”, e témák – persze mindig névleges és főként ideiglenes – súlya, szellemi rangja, közéleti jelentősége, divatok és divatos irányzatok kijelölte „fontossága” izgatja, hanem maguk a témák, az, hogy megismerje, megtudja azt, amit eddig nem tudott.

### Újabb kitérő: Rankéról, Braudelről és társaikról

Amikor a több mint három évtizeddel ezelőtti helyismereti kontroverziákról szóltunk, nem említettük, hogy bizony időnként az is szükségesnek látszott, hogy – persze mindig kifelé, és ez a kifelé nemcsak a szakmán kívülieket, a fenntartó-

kat, a helyismereti gyűjtemények alakítását, szervezését, a velük való mérhetetlenül sok „pepecselést” unó főnököket jelentette, hanem a szakmán belül is bizonyos csoportokat – művelői, munkásai igazolják a helyismeret jelentőségét, fontosságát, hasznosságát, rangját. Ezen igazolási hadműveletek részét képezték azok a viták és előadások is, amelyekben a résztvevők – többek közt – olyasmikre is hivatkoztak, mint hogy a helytörténet, az adott helyek, a régiók, megyék, körzetek, városok, falvak (stb.) múltjának és jelenének kutatása felmenőben van, becsülete vastagszik, a ráfordított összegek – külföldön – egyre növekszenek. Szó esett ennek kapcsán a vonzaskörzetek fontosságáról, a lokális összefüggések feltárásának gazdasági, társadalmi, kulturális hozamáról, az olyanféle – akkoriban élénken megindult – történelmi kutatásokról, mint a városkörzetek számítógépes modellezése, az életmódkutatások, a kulturális antropológia eszközeinek bevezetése újabb korok kulturális mozgásainak leképezésére stb., stb. Az érvek közt szerepelt, e sorok írója is élt vele, az a megfontolás, hogy míg a régi nagy történészek, a tizenkilencedik századi historikus óriások nemzeti vagy világtörténelmet írtak, és ennek megfelelően alakult forrásbázisuk is, az újabbak, az (akkor) modernekek és legmodernebbek alapvetően a helyi adatokat feltáró–felmutató–tartalmazó kútforrásokhoz, az ezeket a kútforrások feldolgozó munkákhoz nyúlnak, azok eredményeit extrapolálják, „számítják át” mintegy tágabb összefüggésekre. A két mintapélda *Leopold Ranke* és *Fernand Braudel* volt, a tizenkilencedik és a huszadik (késő huszadik) század két szinte kultikus történésze. Mindketten „világtörténelmet” írtak, ám míg Ranke valóban csak a világösszefüggések iránt látszott érdeklődni, Braudelt állandóan a „helyi” alakulások (otthonok, házak, élelem, ruházkodás, mindennapi munka, utazás, utak, szállítás, időbeosztás, piacok, fogadók, egyéni életutak stb.) foglalkoztatták; míg egyikük állandóan a nagy diplomáciai aktákra, másikuk önéletrajzokra, útleírásokra, egyedi-egyszeri élménybeszámolókra (stb.) támaszkodott. Nos, ez az érv – bár volt némi igazságmagja és talán propagandisztikus szerepe is – ma már nem áll meg. Persze ma már nincs is szükség ilyesféle érvekre. Ám, ha nem is érvként, annál izgalmasabb és megnyugtatóbb volt felfedezni történészek egész nemzedékeinek, hogy bizony a régiékek is, az igazán jó régiékek is alaposan elmerültek a helyi adatokban, tényekben és momentumokban. Mert igaz ugyan, hogy Ranke, programatikusan nagy művében, abban a ragyogó esszéjében, amelyben fiatal, kezdő kutatóként szinte kijelölte nemcsak saját, de egész – keletkezőfélben lévő iskolája – programját, az 1932-ben indított *Historisch-politische Zeitschrift* első, bevezető tanulmányában azt írta, hogy „egészen bizonyos, hogy a történelemben megvan a maga igazsága az egyes momentumoknak is, a különös (besondere) fejlődés szemléletének önmagában és önmagáért (an- und für sich) való értéke van, összehasonlíthatatlan értéke, de épp azért, mert a különös valami általánosságot rejt magában. De ennek ellenére sem elutasítható az a követelés, hogy az egészet kell áttekintenünk, és valójában mindenki erre is törekszik ilyen vagy olyan módon; a sokféleségből, az egyes adatok sokféleségből szinte akaratlanul is az egésznek és az egységnek a látványa bontakozik ki... a világállapotot kell leképezni”. És mi, akik rá hivatkozunk, elhittük ezt Rankénak, úgy véltük, nyilván nagy műveinek (a *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation*nak, a *Französische Geschichte vornemlich im 16. und 17. Jahrhundert*nek, az *Englische Geschichte vornemlich im 17. Jahrhundert*nek és a többinek) kevéssé elmélyült ismeretében, hogy programját a nagy történész be is tartotta (sokkal együtt té-

vedtünk). Holott a helyzet az, hogy Ranke – világállapot ide vagy oda – egészen minuciózus pontossággal foglalkozott a helyi eseményekkel, a kis, jellemző tényekkel, az egyedi és egyszerű dolgokkal, a különös fejlődés önmagában és önmagáért vett momentumaiival, és legfeljebb remélte, hogy azért azokon is átszillan valami az általánosból (át is csillant persze), de ez nem változtat a kis tények kutatásának és bemutatásának létén és jelenlétén Ranke sokkötetes óriásműveiben. Áll azonban minden, amit akkoriban Braudelnek tulajdonítottunk. Sőt. Az Annales iskola vezéralakja, a longue durée (hosszú tartam) teoretikusa, az anyagi kultúra és a kapitalizmus évszázadokon átívelő történelmének kutatója (ma már magyarul is hozzáférhető két nagy munkája, *A Földközi-tenger és a mediterrán világ II. Fülöp korában* és az *Anyagi kultúra, gazdaság és kapitalizmus a XV–XVIII. században* első kötete, *A mindennapi élet struktúrái: a lehetséges és a lehetetlen*) nemcsak ezekben az érett férfikorban írt munkáiban koncentrált – szinte a kicsinyességig – az apróságokra, egyediségekre, kis jellemző tényekre (ezek óriási sokaságára), hanem öregkori, befejezetlenül maradt (így is három vaskos kötetből álló) főművében, ha szabad így mondanunk, még rá is tett egy lapáttal eme kedvteléseire. *A L'identité de la France (Espace et Histoire, Les hommes et les choses)*, bár teljes Franciaország-történetként koncipiálódott, szinte mit sem tartalmaz a szokásos országtörténetek rekvizitumaiból. „Korábbi munkáimban, a Földközi-tengerről és a kapitalizmusról szólóknban messziről néztem Franciaországot, túllontúl is messziről... Későn jutottam el ahhoz, hogy mintegy testközelből szemléljem” – írja, és a három vaskos kötet valóban egészen közeli, szinte mikroszkopikus képet nyújt Franciaországról. Alaptézise, hogy nem egy Franciaország van, hanem szinte végtelenül sok. Nemcsak a francia Dél egészen más világ mint az ugyancsak francia Észak, hanem külön arca, jellege, levegője, embere, tája, szokásai (stb., stb.) vannak minden alrégiónak, faluhatárnak, háztájnak. És nemcsak az adatokat sorjázatja ezekről a különbségekről szinte kifogyhatatlanul és káprázatos bőségekben, de olyasmiket is felvesz „forrásai” közé, mint hogy biciklivel karikázva valamely faluból egy másikba (Braudel nagy kerékpározó volt, szinte késő vénségéig) miként módosul – láthatóan – a talaj, a növényzet, az útminőség, a szembejövők ruházkodása, nyelvi formulái stb. A helyi adottságok, tények, adatok, információk gyűjtésének, prezentálásának épp ez a szinte hipertrofikus eluralkodása tette aztán szükségessé, hogy valamiképp mégiscsak megteremtse a l'identité de la France-ot, Franciaország önazonosságát, azonosságát, identitását.

Nemcsak arról van tehát szó, hogy – lám, lám – nagy történészek is támaszkodnak a helytörténet adataira, sikeresen beillesztik azokat nagyívű történelmi narrációikba, világösszefüggéseket feltáró koncepcióikba, hogy extrapolálják a szerény lokális egyediségeket, amelyek azután ily módon – az általánosság révén és jóvoltából – mégiscsak szert tesznek némi fontosságra, hanem szinte a fordított helyzet látszik előállni. Egyre inkább a kis tények kerülnek előtérbe, egészen úgy, ahogy azt – minden elméletellenessége ellenére az újabb és még újabb történetkutatói irányzatokat gondosan figyelemmel követő – Engel Páltól tudjuk.

Nem szívesen engednék el azonban még néhány példát – később azt is bevalljuk majd, miért tesszük mindezt. A rég nagyok közül is a legnagyobbakból említenénk néhányat. Először talán *Friedrich Meinecke* mondta ki, hogy számunkra a tizenkilencedik század történészei körül még Rankénál is fontosabb, útmutatóbb, paradigm-

matikusabb *Jacob Burckhardt*. Nos, Burckhardt esetében látszólag hiába keresnénk akárcsak rankei kis tényeket is. Ezek iránt való érdeklődését a kettős lelkű – mert egyszerre és egyazon szinten történész és művészettörténész – Burckhardt, úgy látszik, megőrizte művészettörténeti lelke oldalán. Hisz műelemzőként, a *Cicerone* alkotójaként persze hogy egyediségekkel, műegyediségekkel foglalkozott, történészként azonban, akár reneszánsz-könyvére, akár még jelentősebb görög kultúr-történetére gondolunk, bizony a nagy összefüggések érdekelték, és ez az érdeklődés még csak fokozódott kései főművében. A *Weltgeschichtliche Betrachtungen* csak látszólag bevezetés a történelem tanulmányozásába, valójában történetfilozófiai traktátusról van szó egy olyan szerző tollából, aki többször is hangsúlyozta, nincsen egymástól távolabb álló két tudomány, mint a történelem és a filozófia. Ez a nagy történetbölcséleti traktátus azonban (nem véletlenül szinte állandó hivatkozási alapja olyan vezető történetfilozófusok munkáinak, mint a *Történelem és eszkatológiát* szerző *Rudolf Bultmann*nak, vagy a *Világtörténelem és üdvtörténetet* közreadó *Karl Löwith*nek) – viszonylag újabkori felfedezés ez – egy roppant testes jegyzetgyűjteményre támaszkodik (*Historische Fragmente*), amely gyűjtemény szinte kizárólag az apró történeti–történelmi tények tárháza. Maga a szerző persze nem adta ki a *Historische Fragmentét*, azonban, különösen mióta szokásos azt a *Weltgeschichtliche Betrachtung*gel együtt, egy kötetben kiadni, ad oculos bizonyítja, hogy Burckhardt is csak az elemi tények sokasága alapján történetfilozofált, ha épp el is titkolta a bölcséleti megállapítások empirikus bázisinformációit. Szó sincs persze ezzel kapcsolatban Burckhardt akármiféle „leleplezéséről”, mindössze arról, amiről eddig is – és még egy kis ideig – szó volt/lesz, a faktumok, az elemi-egyedi információk hasonlíthatatlan szerepéről, jelentőségéről és „hasznáról”.

Ezt a kitérőt már nem szívesen terhelnék tovább, immáron csak egy-két utalásszerű példa. A tizenkilencedik század Rankéval, Burckhardttal valószínűleg egyenrangú történészóriása, *Hyppolite Taine* (az *Origines de la France contemporaine* – magyarul is olvasható, igaz több mint száz éves, nemigen megbízható magyarázásban – szerzője) nemcsak telezsúfolta sokkötetes művét „jellegzetes apró tényekkel”, de magát a kifejezést is ő „találta” ki, tette egyéni terminus technicussá. Hogy miként is értette ő maga a „jellegzetes apró tényeket”, miként, honnan, hogyan szerezte be őket, mit kezdett velük, az is megtudhatja, aki nem érez kedvet az *Origines* súlyos kötetének átrágásához (rosszul teszi, hisz kiemelkedően érdekes, regényszerűen olvasható műről van szó, nem oktanulról állította a nagy német szellemtörténész *Cysarz*, hogy a legnagyobb francia regényíró épp az *Origines*-t megalkotott *Taine*): remek közvetett képet ad róla tudniillik *Szerb Antal* kis remekműve, az egyébként bevallottan *Taine* bűvöletében született *A királyné nyaklánc*.

Azért még egy kicsit a szemléből az apró tények kedvéért!

A minden bizonnyal legnagyobb múlt századi angol történész, Churchill jó barátja, a Kosáry Domokos és Makkai László (mindketten igen finnyások értékítéleteikben) által is kiemelkedően nagynak jellemzett *George Macaulay Trevelyan* (a nagy Macaulay unokaöccse) ugyan kézikönyvszerű összefoglalása, a kétkötetes *History of England* okán vált mintegy nemzeti intézménnyé, márpedig abban édeskevés apró, jellemző tény található (bár azért valamennyi igen, például a brit földön tanyázó rómaiak elszabadult páváiról, amelyekből azután...), ám annál több az ilyen az igazi főművekben, a Thackeray regényeivel az apróságok festegetésében is vetélkedő háromkötetes *England Under Queen Anne* címűben és a Jane Austine-ro-

máncokhoz hasonlítható *British History in the 19<sup>th</sup> Century*ben. Azt pedig szinte csak a vicc kedvéért említjük meg, hogy épp az általunk (persze mások nyomán) új fényben felcsillantott, a nem az általánosságokra koncentráló Ranke régi képmása ellen többen és többször is felléptek antipódusként. Vajon kicsodás elemi tényfeltárás lehet jellemző – mondjuk *Karl Lamprecht*re, ha ő még több apró jellemző tény sorjáztat műveiben, mint Ranke (tanulmányainak egyik legjobb gyűjteménye egyenesen azt a címet viseli, hogy *Alternative zu Ranke*).

## Vissza Bényeihez, további tanulságokért

Egy korábbi fejtegetésünkben azt állítottuk (valószínűsítettük), hogy a helyismeret mércéje, normája a helytörténetírás, a helytörténet-kutatás. Ha nem is teoretikusan, de talán sikerült ezt a tézist (ha nem teoretikus, a filozófusok szerint nem is lehet tézis, ám ez számunkra közömbös lehet, legyen tézisszerűség vagy metaforikus tézis) egy kissé körülbástyáznunk. Nem mondtuk ki ugyan, de azt igyekeztünk végig érzékeltetni, hogy a történetész, így a helytörténetész is (főleg ő, mondhatnánk, ha nem sejtettük volna azt is, hogy az igazi történetész – munkája lényeges vonatkozásaiban és fázisaiban – szükségképpen helytörténetész vagy az is), az elemi tényekre, a kicsiny, rendkívül nagyszámú konkrét adatokra, szükségképp adott helyen, adott módon, adott – parányi, akár mikroszkopikus – összefüggésekre van utalva. Ilyeneket kell találnia, felmutatnia, hogy problémáit megoldhassa, hogy ismereteinek űrét, fehér foltjait kitölthesse, hogy azt adhassa, amiért egyáltalán történetész vagy helytörténetész. Nos, Bényei példája – és itt nemcsak a most ürügyül szolgáló Miniatűrökre gondolunk – ezt még sokkal jobban szemléltetheti, nyomatékosíthatja, ad oculos bizonyíthatja. Az bizonyosan kétségtelen, hogy a könyvtári helyismereti munkáért a múlt században Bényei tett legtöbbet a hazai téreken. Említettük, hogy módszertani útmutatói, a gyűjteményszervezésre (a helyismereti gyűjtemények szervezésére), a helyismereti kiadványozásra, a helyismereti szolgáltatásokra, újabban a helyismereti munkálkodás hazai történetére, a történet fundamentális tanulságaira vonatkozó művei, dolgozatai, könyvei, előadásai mit jelentettek. Arra is utaltunk, hogy nemcsak tanította, amit tanított, hanem csinálta is. Nemcsak elmagyarázta, miként kell bibliográfiát, repertóriumot, forráskiadást, kronológiát, eseménytárat miegyebet készíteni, gondolni (stb.), hanem maga is vastagon munkálkodott ilyenét dolgokban, csemű publikációi nem is kisebb polcot töltenek, tölthetnek meg. Ám az is igaz, hogy munkálkodásának – legalább szerintünk való – fő vonala a történetész tevékenység, a kutatás volt. Csemű munkáiból is nyújottunk már ízelítőt, de ízelítőt nyújthat maga a most pertraktált gyűjteményes kötetke is. (Annál is inkább, mivel a Miniatűrökben nem egy későbbi vagy egykorú nagy monográfia miniatűrje, arányosan kicsinyített mása található meg. A sajtótörténeti monográfiaíró Bényei vonásait villantja fel a Debreczen–Nagyváradai Értesítőről szóló cikk vagy a *Tizenöt éve jelenik meg a Múzeumi Kurír* című írás; a helytörténetírás módszertanát kimunkáló Bényeit mutatja a *Debreczen történetírója. Száz éve jelent meg Szűcs István várostörténete* című tanulmány (amely – minden rövidsége ellenére – a legszebb historiográfiai főhajtások egyike, mi csak *Tamás Gáspár Miklósnak* a Kolozsvár történetét megíró *Jakab Eleket* méltató írásához tudnánk hasonlítani, igaz, könnyű dolga volt mindkét laudátornak: lángelméjű alkotókat és munkákat méltathattak, a

hely- és a várostörténet-írás világszínvonalú mestereit). De a – számomra legalábbis – legnagyobb szerűbb „csíráirások” (hogy ezúttal *Németh Lászlót* parafrázeáljuk) azok, amelyek egy-egy magyar történelmi-politikai nagyság debreceni tartózkodásairól, ténykedéseiről, útjairól számolnak be (*Vörösmarty Mihály és Debrecen, Deák Ferenc és Debrecen, Kemény Zsigmond Debrecenben, Jókai Mór, a debreceni újságíró, Jókai Mór debreceni látogatásai, Táncsics Mihály Debrecenben*). Nagyszerű előképei, konkrét anticipációi ezek a Bényei-csúcsműnek, a *Széchenyi és Debrecennek*, amelyet a szakkritika – tudunkkal – eddig nem méltatott ugyan a rangján, de amely kétségkívül a legjelentősebb múlt századi történelmi monográfiák egyike, és amelyet – izgatottan várjuk – remélhetőleg már rövidesen követ a talán a Széchenyit is árnyékba borító *Kossuth és Debrecen*.

De hát nem Bényeit dicsérni jöttünk, hanem a munkásságából levonható tanulságokat számba venni. Olvasóink talán már ki is találták, mi a legfőbb tanulság. Persze hogy az. Az ugyanis, ami (ál)tézisünket igazolja. Vagyis azt, hogy a helyismereti munka a helytörténet(írás) elvei, módszerei, technikái, rafinériái, fogásai, igényei, szükségletei, eszközei, rekvizítumai (stb., stb.) alapján, mentén, kontextusában alakul, fejlődik, „csinálja magát” (a sokszor idézett *Vere Gordon Childe*-i mondás – és könyvcím – értelmében: man makes himself). És – nem talán, hanem bizonyosan – azért válhatott Bényei vezető és példamutató helyismereti munkássá, mert ő maga nemcsak vigyázó szemét vetette a helytörténetírásra, de annak országos jelentőségű mestere volt és van maga is.

Ezt eltanulni tőle persze nem lehet. (Nemcsak a poeta non fit sed nascitur, valószínűleg a historikus is), ám azt igen, hogy miként kell az egyik terület kívánalmait „lefordítani”, áttenni egy másikéba, hogy miként adódik – szinte magától, de mennyi győtrelem, vajúdás eredményeként – az egyik terrénum sajátosságaiból a másik feladatrendszeré, és hogy az egyik fejlődése, elmozdulásai, paradigmaváltásai milyen befolyással bírnak a másik alkotmányára, építményére, struktív és konstitutív kategóriarendszerére. Ezért lehet igen tanulságos minden helyismerész számára a Bényei alkotta-írta helytörténeti munkák forgatása. Mert hisz az ördög (vagy a jóisten) a részletekben lakozik. Az igazi fogásokat csak a konkrét anyag konkrét vizsgálata teheti sajátunkká. De – erről – ennyit. Hosszú cikkek íróit mindenkor gyakorta figyelmeztették az athéni követek esetére a spártai királlyal, és e figyelmeztetés akkor is vág, ha – manapság – mi már inkább az athéniakkal rokonszenvezünk. Annál is inkább zárnunk kell a passzust, mert még egy palinódiát is szándékozunk követni.

### **Palinódiás kitérő, ám egyben kóda is**

Tulajdonképpen két mondandónk lenne még, ám ezek már nem igazán, legfeljebb függelékyszerűen kapcsolódnak az eddigiekhez (innen a kóda bejelentése: függelékyszerű lezárás). Az első azzal kapcsolatos, hogy vajon nem túloztunk-e, nem pusztán a klasszikus, már ismert képleteket sorjáztattuk-e eddigelé. Mert hát lehet, hogy szép, amit a történettudomány nagyságai kapcsán, a helytörténetírás, -kutatás örvén előadtunk, de vajon nem vieux jeu-e ez mind. Nem a réges-régi múltat hívtuk-e tanúsággul élő problémáink megoldása érdekében, nem holtak közé akarjuk-e

cipelni az élt, miként Hegel fejezte ki magát bursikóz módon, a skolasztikára alludálva. Bizony meglehet. Ám korántsem bizonyos. Mert hisz azok a történezszeck, akikre hivatkoztunk, akiknek legalább egy-egy – éppen mondandónk irányába eső, affelé forduló – oldalát, aspektusát felvillantottuk, éppen nem „dögölt kutyák” (hogy ezúttal egy Hegelről tett megállapítást idézzünk), hanem az újabb irányok, törekvések – ilyen vagy olyan okból való – mintapéldái, mesterei, hivatkozási alapjai. Ám kétségtelen, hogy ma már az Annales sem a szó szokványos értelmében aktuális, az iskola felbomlott, és új iskoláknak, azok egész sorának adta át a terepet. Érdemes lehet – ha tézisünk igaz, márpedig ehhez jól felfogott önzésből és szerzői hiúságból ragaszkodunk, végül is ennyi igazán elvárható még egy cikkszerzőtől is – körülnézni, épp csak röptében, mik a mai trendek. Erre persze e sorok írója számos ok miatt nem vállalkozhat, és ez okok közt elhanyagolható és a legeslegutolsó, hogy tájékozottsága fölötté hézagos, és akár enyhén szólva is komolyan vehető szemlére ezúttal már csak terjedelmi okokból sem vállalkozhat. Komolytalan szemlére azonban igen, az olvasónak hát mutatis mutandis kell vennie az ezután elhangzandókat.

Kezdjük azzal, ami számunkra, könyvtárosok számára talán a legismerősebb, legközelebbi, saját szakmánkban is felmerülő. A neopozitívista paradigmaváltásra gondolunk. Erről a paradigmaváltásról a 3K olvasói is első kézből értesülhettek, méghozzá az irányzat, a paradigmaváltók egyik elsejétől, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatójától, aki nem egy 3K-béli cikkében érintette ezt a kérdéskört, szolt annak problematikájáról, sőt könyvtári, könyvtári kutatási vonzatairól is. (Csak utalásképp: *Fejlettebb technikai háttér, gyengébb hallgatói és kutatói teljesítmények?*; *A hagyomány megőrzésének egy lehetősége: a bibliothecarius doctus*; *A magyar könyvtárak lehetőségei a tartalomszolgáltatásban*, stb.) De az igazi mintapéldái, mintaművei – legalább számunkra – ennek az irányzatnak *Monok István* nagyobb lélegzetű opuszai (megint csak mutatványként, utalásként, a dolog meritumát – talán – megvilágosítóként: *A gyöngyösi református gyülekezet lelkipásztorai és tanítói 1557–1710*; *Pápai szemináriumok magyarországi alumunusai*; *A könyves kultúra, XIV–XVII. század*; *Könyvkatalógusok és könyvjegyzékek Magyarországon, 1526–1720*; stb., stb., stb.). Nos, ez az újpozitívista (a megnevezés még nem rögzült igazán, az irány azonban egyre hódítóbb, egyik kiáltványa épp az e cikkben idézett Engel Pál-interjú volt, annak minden elméletellenes elméletével – kivált a tények és a tények értékelésének dichitómiajával, aminek szinte brutális megfogalmazása az ugyanebből az interjúból eddig nem idézett passzus: „Más dolog a tények megállapítása, és más azok értékelése. Ezt a kettőt... nem szabad összekeverni... Ami pedig a tények értékelését illeti, abban teljes mértékben osztom a relativizmus álláspontját. A történelmi értékelés végtére is világnézet kérdése, és nem volna szerencsés, ha minden történésznek azonos volna a világnézete.”) De idézhetnénk, kommentálhatnánk az újpozitívizmus nyugati képviselőinek roppant számos munkáját és roppant ritka teoretikus megnyilatkozását is. Minket – ezúttal – azonban nem annyira a dolog teoretikuma izgat, hanem az, hogy ez az irányzat, ez a hic et nunc vezető trend nemcsak abba az irányba mutat, amerre a punctum salienseket eddig is kerestük, hanem az azon a tájon gyűjtött érveket, meggondolásokat, példákat roppant tetemesen ki is bővíti, meg is erősíti, alá is húzza, nyomatékostja is. Tulajdonképpen eddigi tudománytörténetinek

ugyan nem nevezhető, talán mégis arra fájzó szemlélésünknek is az adta, ha nem is a lendületét, de legalább az apropo-ját, egyáltalán a lehetőségét, hogy – mint minden visszatekintés – ez is a ma problematikája felől tekintett a közelebbi és a távolabbi múltra, azt emelte, emelhette ki belőle, arra nyílt szeme (ha egyáltalán), ami a mai törekvések szemszögéből látható, sőt csak azok perspektívájából vált egyáltalán láthatóvá (lásd a Ranke-kép módosulásait is, a filozófus Taine történelemmé avanszálását is, Braudel „fejlődésének” irányát is stb.).

Sokkal kevésbé jelentősnek tűnő, ám annál látványosabb jelenség az úgynevezett mikrotörténelem fókuszba kerülése. *Le Roy de Ladurie* nemcsak a saját maga számára szerzett világhírt, amikor (már magyarul is megjelent) monográfiájában egyetlen parányi (középkori) eseményről úgy kerekített átfogó feldolgozást, hogy teljesen figyelmen kívül hagyta a „nagy” történetet, ám annál gondosabban studiózta e mikrojelenség *teljes* forrásanyagát. Követői akadtak szinte azonnal, érdekes módon elsősorban nem is franciák, hanem amerikaiak, még hozzá tucatszám (néhányuk műve magyarul is megjelent, sajnos nem a legjobbak, legjellemzőbbek, de azért irányjelölők). (És itt zárójelben megjegyezném, pedig hát szembezőkő azért az magamagától is: nem ilyesféle monográfiákhoz gyűjtötte össze, alkotta meg a *teljes* kútforrányt, forrásbázist nem egy – persze szorgosan dolgozó – hazai könyvtári helyismereti gyűjtemény is? Nincs-e minden készen egy-egy ilyen „esetleíráshoz”, mikromonográfiához – mondjuk – Szombathelyen, Pécsen, a FSZEK Budapest Gyűjteményében? A sor persze itt is hosszan – ha nem is túl hosszan – folytatható, elnézést is kérek a kihagyottaktól.)

„Ideológiáját” elméletét, teóriáját tekintve – ha épp ezeknél a törekvéseknél, iskoláknál, irányzatoknál, trendeknél ilyesmiről egyáltalán szó eshet, hiszen ők maguk tagadják, de a marx–lukácsi módon ennek ellenére teszik – a mikrotörténelemmel teljesen egyezőnek tűnik (persze csak tűnik) az úgynevezett prozopográfiai irányzat. Tőlük még kevesebb programatikus írással rendelkezünk, mint mikrotörténész társaiktól, ám törekvésük lényege teljesen világos. A legegyszerűbb, ha őket is a már sokszor idézett Engel Pál (e törekvés bizonyosan legnagyobb hazai alakja) sorai alapján jellemezzük: „Ilyen például az, amit a szakemberek »prozopográfiai« módszernek neveznek. Ez nagyon leegyszerűsítve [dehogyan egyszerűsít a megszólaló, csak épp iskolatitkokat árul el] azt jelenti, hogy egy intézmény vagy egy társadalmi csoport természetét a hozzá tartozó személyek sokaságának életrajzi adataiból határozzák meg. A tárgy úgyszólván tetszőleges lehet: a római szenátus Augustus korában, Lotharingia nemessége a XIII. században, a Monarchia tisztikara vagy bármi hasonló. A lényeg, hogy a történet ilyenkor nem *általában* vizsgálja az intézményt vagy csoportot, ahogyan még ötven-hatvan éve is tették; azaz nem a jogi keretekre kíváncsi, és nem kiragadott példákkal illusztrálja, amit állít, hanem a szereplők összességéről – az *összes* szenátorról, az *összes* nemesről, az *összes* katonatisztről – gyűjt adatokat; lehetőleg egyénenként vagy – ha ez netán nem lehetséges – legalább statisztikai összesítésben. Ebből a temérdek részadatról rajzolja meg azután azt a valamit, amit vizsgál. A műfaj egyik klasszikusa, Lawrence Stone például a Tudor-kori angol arisztokrácia szociografikus leírását nyújtotta több száz személy – valójában az összes lord – életrajzi adatai alapján. Mondanom sem kell, hogy az így született megállapítások érvényessége merőben más, mint a korábbi vélekedéseké; az eredmények pedig gyakran meglepően újak”. (Megint csak zárójelben merjük megjegyezni, kizáró-



lag azok számára, akik még a régi iskola neveltjei, és emlékeznek ilyen – a németek által találóan Spitzfindigkeitennek nevezett – dolgokra: ugye azért más volt, amikor disztिंगváltunk – á la Lukács, á la Szigeti József, sőt á la Adorno és iskolája – átlagtípus és lényegtípus között?)

Említhetnénk még néhány, persze a fentieknél sokkal kevésbé jelentős és sokkal kevésbé hangsúlyosan képviselt irányt, ám – talán hihető az eddigiek után – nem nyújthatnánk nekünk lényegesen más indíciumokat, útmutatásokat, tanulságokat. Ilyeneket egy egészen más területről, területről kaphatunk. És – immáron – nem is igazán történelemtől van szó. Kezdetben filozófusok érdeklődtek – igen intenzíven – a történelmi narráció, a történetírás peremfeltételei, majd maga a történelmi „konstituáció”, konstituálás módozatai iránt. Lenyűgözőnek tűnhetett a terrén, egyre nagyobb és egyre jelentősebb filozófusok fogták művelés alá a kínáló problémaközéprést. Olyan világnevek sem restellték fő-fő műveik lapjait történetelméleti passzusokkal megtölteni, mint a – mai értelemben vett, univerzális aspirációkkal fellépő – hermeneutika vezérképviselői, *Hans-Georg Gadamer* és *Paul Ricoeur* (ez utóbbinak elsősorban háromkötetes főművéről van szó, a *Temps et récit*-ről; az elsőnek természetesen a magyarul is hozzáférhető *Wahrheit und Methode*-jéről). Nos, az ő munkásságuk alapján került terítékre a történelmi narráció minden fogas és még fogasabb kérdése. És itt nem szórszálhasogatásokról van szó, nem arról, hogy a történészek dolgaiba belebeszélnek olyanok is, akik mit sem tudnak hozzá, hanem arról, hogy hogyan is kell/ene értelmeznünk az elemi tények iránt megnyilvánuló, újpozitivistá érdeklődést, az alapok felől nézvést. E sorok olvasói bizvást eltekinthetnek azoktól a megfontolásoktól, amelyek a referencia kérdésköre körül burjánzottak el – szinte már elviselhetetlen mértékben. Vagyis attól, hogy tükröz-e avagy teremt (konstituál)-é a nyelv, így a történetek elbeszélésére szolgáló nyelv, avagy nem így vetődik fel a kérdés. Ezek a vonatkozásai a filozófiai vitáknak minket – itt – nyugodtan hidegen hagyhatnak. Sokkal kevésbé az, amire nem is annyira Gadamer, sokkal inkább Ricoeur (és az ő nyomán és problematikája szála-zásában a mesteren túltenni látszó *Tengelyi László* professzor) utalt, nevezetesen az, hogy milyen a történelmi gondolkodás fundamentális szerkezete. Mire épül és mit modellál, mit és miképpen szimulál az. Mik lehetnek alapkategóriái és algoritmusai. (A kérdéskörrel kapcsolatban – persze az angolul is olvasható *Temps et récit* – mellett *Tengelyi László* két könyvére hívnánk fel a figyelmet. A magyar nyelvű *Élettörténet és sorseseeményre*, valamint az azt átfedő, ám bővebb és számos igen fontos kiegészítést tartalmazó *Der Zwitterbegriff Lebensgeschichte* címűre.) Szólni ennek a problematikának minden lényeges eleméről persze – a már említett okok és százegey más miatt (lásd az e sorok szerzőjének kompetenciájáról szóló megjegyzéseket) – ezúttal nem szólhatunk. Egy, egyetlen ilyen vonatkozásra azonban felhív-nánk a figyelmet, ráadásul egy olyanra, amelynek szorosabb köze van a történelem-hez, vagyis ahhoz, ami minket igazán érdekel(het). Ez pedig az emlékezés finom-szerkezete. A történelem – valamiképp – emlékezés vagy emlékezésfelidezés, a történeti kutatás – megint csak valamiképp – leképezi vagy leképeznie kellene az emlékezés struktúráját. Erről a struktúráról pedig – éppen történetírói tapasztalataik nyomán és következtében – a történészeknek is alapvető mondandóik vannak. (Bé-nyei Miklósnak is, csak ő éppen nem hajlandó kitűnő meglátásait, amelyekből bő-ségesen részeltet minket a *Miniatűrök* oldalain is, teoretizálni.) A magyar olvasó számára a legtöbbet e témakör titkaiból *Jan Assmann A kulturális emlékezet. Írás,*

*emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrában* című monográfiája árulhat el, egyúttal munkában, ténykedésben is bemutatva az emlékezésteóriákra építő újabb típusú történetírás műhelytitkait, ám az igaz források másutt lelhetők. Mindezekelőtt a *Pierre Nora* által indított emlékezéselmélet és emlékezéstörténet-kutatás irányzata (legújabbban erről magyarul *Heller Ágnes* szólott) tájéka, de sokkal-sokkal régebbi. csak épp e szempontból nem vizsgálta, ám talán épp ez új trendek nyomán az érdeklődés homlokterébe kerülő-kerülhető művekből, mint *Bergson* híres-hírhedt *Matière et mémoire*-ja vagy – számunkra ez sokkal kézenfekvőbb – *Fülep Lajos* – persze egészen más probléma fonalán elhelyezkedő, de számunkra némi áttételekkel megvilágosító erejű – *Az emlékezés a művészi alkotásban* című doktori disszertációja. Vegyük csak ez utóbbinak egy hosszabb passzusát, amelyben csupán bizonyos kifejezéseket kell kicserélni, hogy ne a művészi alkotásra, de a történelmi tényekre legyenek vonatkoztathatók, értelmezhetőek. Ecce: „... az emlékezés is – mint látni fogjuk – próbálgatással, küzdelemmel jár, a reprodukció is formáló tevékenység, amennyiben a mély és szándékos emlékezésnél [ez éppen a történetkutató attitűdje] a képek nem adódnak nyomban a maguk teljességében (csak amennyi szükséges a fölismerésre), hanem ki kell hámozni, valósággal meg kell formálni őket, csak hogy – honnan veszi intuícióim e képeket? ki adja őket a kezére? s aki kiszolgáltatja őket, vajon nem hagyja-e rajtuk a keze nyomát, mi több, nem szüli-e meg őket a maga képére és hasonlatosságára, miután oly soká a maga méhében hordta őket? jut-e itt az intuíciónak – vagy a reprodukáló szándéknak – a bábánál külön tevékenység?” Ugye nem kell a szöveghez – és itt nem idézett, de nem kevésbé izgalmas folytatásaihoz – kommentár? Hisz miről van szó a reprodukciós tevékenység elemzése kapcsán, ha nem az emlékezéselmélet és emlékezéstörténetiskola kontroverziáiról forrás és forráskritika, forráskritika és forrásértelmezés, forrásértelmezés és problémamegoldás (stb.) között. Vagyis legtémbb témánkról – egy újabb aspektusból. Azt hiszem, a helytörténetírás szakemberei és a rájuk figyelő helyismereti könyvtárosok immáron régóta tudják, miről is van szó.

Szót kellene itt ejtenünk egy másik problémáról is. Ennek ötletét is Bényei Miklós vetette fel egy réges-régi előadásában. Arról szólt akkor, hogy – bizonyos szempontból – két csúcstudománya van vagy lehetne a helyismereti munkának. Az egyik természetesen a történelem, amely – bizonynal sokan emlékeznek *Kosáry Domokos* kedves, sűrűn alkalmazott fordulatára–meghatározására – „totális” tudomány. *Minden* beletartozik, szó szerint *minden*, korántsem csupán a politikai „események”, szereplők stb. Ezt a totális programot az újabb irányzatok egyre jobban meg is látszanak közelíteni, lásd a minálunk *R. Várkonyi Ágnes* által inaugurált ökohistóriát vagy a hozzánk még nem igazán elérkezni látszó *histoire sans noms et nombres*-t (a nevek és [év]számok nélküli történelmet). A másik ilyen csúcstudomány viszont a földrajz lenne, lehetne. A maga módján az is totális, abba is minden beletartozik és éppen nemcsak mától vagy tegnaptól kezdődően. Gondoljunk csak a nagy németek (elsősorban *Ratzinger*) politikai földrajzára még a tizenkilencedik századból, a franciák (elsősorban *Vidal de la Blach*) „emberföldrajzára” még a múlt század elejéről, de természetesen elsősorban a hatvanas évektől egyre jobban nyomuló kultúrföldrajzra, fejlődésföldrajzra, új értelemben vett geopolitikai földrajzra stb. Hogy ez a típusú vagy az ehhez hasonló típusú földrajztudomány mérhetetlen mennyiségű hozzáadékkal gazdagíthatná a helyisme-

reti információknak nemcsak a körét, de a jellegét, minőségét, sajátosságait is, aligha lehet kérdés azok számára, akik tartottak már kezükben ilyenféle „földrajzkönyveket”, amelyek éppúgy nem hasonlítanak az általunk hagyományosan ismertekhez, mint gyermekeink természetrajz-tankönyvei azokhoz, amelyekből mi tanultunk. (Némi ízelítőt, de épp csak ízelítőt nyújthatnak ezekből az újdonságokból az immár magyarul is hozzáférhető számítógépes térföldrajzi kiadványok.) Ezt a témát azonban, földrajztudomány és helyismeret kapcsolatát, kíváncsú perspektíváit felvázolni azonban már semmiképp sem tartozhat a jelenlegi cikk keretei közé, annál is kevésbé, mivel ehhez Bényei ürügyül vett kötete már semmilyen indíciomot, okot nem kínál, nem is kínálhat. Tegyük el ezt a témát máskorra, másszorra.

### **Legeslegutolsó kitérő – folytatás nélkül**

Ha ki nem mondtuk is, valamiképp centrális pozícióba kívántuk helyezni a helytörténeti–helyismereti munkát. Valahogy a mai problematika, problémaérzékenység és -kutatás fókuszába. Pontosabban nem mi kívántuk oda helyezni, azt akartuk, szerettük volna érzékeltetni, hogy – ha rajtunk kívül a kutya sem hiszi ezt el – az azért mégis ott van. Ami pedig ürügyül szolgált csapongó és hosszadalmas csevegésünkhöz, Bényei Miklós könyve, azért (is) tűnik számunkra – és reméljük olvasóink számára is – olyan jelentősnek, mert – persze implicite – tartalmazta mindazt, amit kapcsán/ürügyén elmondhattunk, sőt sokkal többet is, de e sokkal több kibányászásához, kibogarászásához nálunknál jobb, élesebb pillantású olvasókra van szükség. Bizonytalán nem vagyunk és még kevésbé leszünk szűkében az ilyeneknek. Hála érte a könyveivel keresletet teremtő kínálóknak, a Miatűrók szerzőjének. (VK)

## **Egy névtár, amelynek sok olvasata lesz**

A Könyvtári Figyelő tavalyi 10. (46.) évfolyama különös és különösen értékes különszámmal tisztelte meg előfizetőit, olvasóit, a hazai könyvtár- és tájékoztatásügy egészét. Az iménti minősítés a szám „belbecsének”, a Kitüntetett könyvtárosok névtára c. összeállításnak (XIII, 154 p.) köszönhető, amely Gerő Gyula gyűjtéséből és szerkesztésében készült el.

A vele való foglalkozás „első köre” egy perc alatt abszolválható. Előszaván kívül a kitüntetett könyvtárosok számos alapadattal kiegészített névsorát tartalmazza, amelyet három – földrajzi–intézményi, kitüntetések szerinti és időrendi – mutató követ.

A „második kör” teljesítése már szükségképpen több időt igényel. Nem utolsósorban azért, mivel – az „isten a részletekben lakozik” szállóige igazának bizo-